

KRİZLERİ FIRSATA DÖNÜŞTÜREN İŞ BİRLİĞİ TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

FIRAT PURTAŞ

KRİZLERİ FIRSATA DÖNÜŞTÜREN İŞ BİRLİĞİ
TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları 209
I. Baskı: Kasım 2022
ISBN: 978-625-8322-26-2

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 9885 | Faks: 202 223 6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

KRİZLERİ FIRSATA DÖNÜŞTÜREN İŞ BİRLİĞİ TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Fırat Purtaş

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 9

YUKARIDAN TUTUŞTURULAN VE TABANA YAYILAN ATEŞ | 11

KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERLE
UYUMLU BÜYÜME STRATEJİSİ | 15

TÜRK DÜNYASI VE RUS DÜNYASI İLİŞKİLERİ:
ÇATIŞMADAN UYUMA | 19

TÜRK DEVLETLERİ İÇİN BİR İTTİFAK MODELİ OLARAK
ŞUŞA BEYANNAMESİ | 23

KORONAVİRÜS SONRASINDA DÜNYA VE TDT | 27

SONUÇ | 29

ÖZET

Mart 2020'de tüm dünyayı saran koronavirüs (Covid-19) salgını hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını sinyallerini vermiştir. Küresel salgın süresince Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)¹ üyesi ülkeler de önemli sınamalardan geçmiştir. Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarmaya yönelik giriştiği vatan muharebesinde Türk devletleri güçlü bir dayanışma sergilemiştir. 12 Kasım 2021'de düzenlenen İstanbul zirvesinde Türkmenistan da TDT'ye üye olmuş ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi kabul edilmiştir. 11 Kasım 2022'de düzenlenecek olan Semerkant zirvesinde ise Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, 2022-2026 Stratejik Planı'nın kabul edilmesi, dijital ekonomide iş birliği ve Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun daha verimli hale getirilmesi için prosedürlerin basitleştirilmesi gibi gündem maddeleri yer alacaktır. Bu ve benzeri hedefler TDT'yi güçlü bir bölgesel ekonomik gruba dönüştürmeye ve bir bütünleşme meydana getirmeye matuf atılan adımlardır.

Tüm dünyada ekonomik korumacılıkla beraber enflasyon ve resesyonun arttığı bir dönemde TDT küresel enerji ve gıda krizinin hafifletilmesinin adresi olarak gösterilmektedir. Aralarındaki iş birliği ve ortaklık sayesinde buldukları bölgenin istikrarına katkı sağlayan Türk devletleri; Zengezur Koridoru, Hazar geçişi ulaştırma projeleri, kadim İpek Yolu'nda artan insani ve ticari hareketlilikle birlikte uluslararası sistemde müstakil bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır.

¹ TDT 2010-2021 arasında Türk Konseyi ya da Türk Keneşi olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada tüm dönemler için TDT tabiri kullanılmaktadır.

GİRİŞ

TDT 1992’de Ankara’da başlayan zirveler süreci düşünöldüğünde otuz yıllık; 2009’da Nahçıvan’da atılan kurumsallaşma adımıyla ise on üç yıllık geçmişe sahip bir bölgesel iş birliği örgütüdür. Asya’nın ortasından Avrupa’nın doğusuna uzanan geniş bir coğrafyada yedi ülke (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan ve Macaristan) TDT çatısı altında çok taraflı iş birliği yürütmektedir. Teşkilata üye ölkelerin tamamı arasındaki ikili ilişkiler ise stratejik ortaklık düzeyindedir. TDT, üye ölkelerinin çıkarlarını uyumlaştırmanın ötesinde çıkar çatışması içindeki küresel ve bölgesel güçlerle tesis ettiği yapıcı diyalog ve koordinasyon sayesinde sürekli gelişen bir platformdur. Kendisini “Türk dünyası”nın parçası olarak gören devletlerin bir araya gelerek kurduğu TDT’nin en belirgin karakteristiği ise açık diplomasi ve çok yönlü dış politika anlayışıdır.

Uluslararası sistemdeki dönüşümden kaynaklanan küresel ve bölgesel krizlerin tırmandığı, dünya düzenine itirazların yükseldiği bir dönemde TDT, üyelerine risklere ve meydan okumalara karşı ortak hareket ederek fırsatları çoğaltma imkanı sunmaktadır. Üye ölkelerin koronavirüs salgını esnasında gösterdiği dayanışma, Rusya-Ukrayna savaşına yönelik ortak tutumu, AB’nin karşı karşıya geldiği enerji krizinin hafifletilmesinde oynadığı rol gibi pek çok kritik gelişme TDT’nin güçlenerek çıktığı sınamalar olmuştur. TDT üyesi ölkeler aynı zamanda Karabağ’daki işgalin sona erdirilerek Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün sağlanmasından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne (KKTC) yönelik izolasyonların kaldırılarak Kıbrıs’ta kalıcı çözümün tesisine, Suriye’nin

istikrara kavuşturulmasından Afganistan'da kapsayıcı bir yönetimin desteklenmesine kadar pek çok konuda ortak bir bakış açısına sahiptir. TDT üyesi ülkelerin ortak dış politika yaklaşımının temelini de uluslararası hukuka bağlılık ve hakkaniyet ilkesi oluşturmaktadır.

TDT on üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde AB ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi örgütlerle mukayese edilen bir noktaya gelmiştir. TDT'nin Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM), Avrasya Ekonomik Birliği gibi benzer bölgesel iş birlikleri ile kıyaslandığında daha etkin bir ortaklık olduğu görülmektedir. 2009'da dört üye devletin kurduğu Teşkilat, üye sayısını yediye çıkararak ve iş birliği alanlarını çeşitlendirerek istikrarlı bir gelişme ivmesi yakalamıştır. Çok sayıda ülke ise farklı statülerde TDT ile iş birliği yapmak istemektedir. 2021'de ilan edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi analiz edildiğinde dengeli ve gerçekçi bir idealizmin Teşkilatın geleceğini şekillendireceği anlaşılmaktadır.

TDT, ülkeler arası karşılıklı güvenin azaldığı bir dünyada Türk devletleri arasında güven ve dayanışma tesis eden bir mekanizmadır. Teşkilat, "Turan hattı" ya da "Orta koridor" olarak adlandırılan Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz, Akdeniz, Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı kapsayan Doğu-Batı ulaşım güzergahında istikrarı güçlendiren yapısıyla dikkatleri çekmektedir. TDT bünyesinde terörizm, radikalizm, aşırıcılık, küresel ısınma, çevre kirliliği gibi küresel sorunlarla mücadele edilmektedir. Koronavirüs sonrasında ortaya çıkan enerji ve gıda krizi, ekonomik korumacılıkla yaygınlaşan ekonomik durgunluk gibi risklerle mücadele edilerek bölgesel bir refah alanı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dünyanın gündeminden düşen Afganistan'ın istikrara kavuşması ve Afganistan kaynaklı güvenlik sorunlarının engellenmesi konusunda da en aktif çaba gösteren platform TDT'dir.

Bu raporda bütünleşmeye giden bir bölgesel iş birliği teşkilatı olan TDT'nin küresel rekabete ve bunun yansıması olan krizlere karşı tutumu ele alınmaktadır. Raporun temel argümanı TDT'nin krizleri fırsata çeviren etkin bir yapı olduğudur. Eşitlik ve ortak fayda ilkesi esasında küçük adımlarla büyük ideallere ilerleyen TDT üyesi ülkelerin "birbirini tamamlayan ekonomiler olması", "uluslararası sistemle uyumlu iş birliklerini çeşitlendirmeye matuf çok yönlü dış politika anlayışı", "her türlü çatışmadan uzak durarak sorunları uluslararası hukuk temelinde diplomasi ile çözmeye dayalı yaklaşımı" ve "bölgesel barışı sürdürme konusunda ki azami çabalar" Teşkilatın istikrarlı büyümesinin formülüdür.

YUKARIDAN TUTUŞTURULAN VE TABANA YAYILAN ATEŞ

2010-2014 arasında TDT genel sekreteri görevini yürüten, kurucu genel sekreter olarak Teşkilatın mevzuat altyapısının hazırlanması ve yasal statü kazanmasında büyük emekleri olan Büyükelçi Halil Akıncı, devlet başkanlarının iş birliği için ortaya koyduğu güçlü iradeye dikkat çekerek İstanbul'da bulunan TDT Sekretaryasının "tepeden yakılan ateŐi tabana yaymak için faaliyet gösterdiğini" belirtmiştir. TDT Sekretaryası, üye ülke dışişleri bakanlıkları arasında yürüttüğü mekik diplomasisiyle sadece Devlet Başkanları Konseyi zirve toplantılarının gündeminin hazırlanması değil aynı zamanda zirve kararlarının uygulanması sürecinde de yoğun mesai harcayan bir organdır. Öte yandan Teşkilat sadece sekretarya ve resmi organlardan oluŐan kurumsal bir organizasyon Őemasına sahip değildir. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA), Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi TDT ile iliŐkili kurumların yanında Türk dünyasının birliği ideali doğrultusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve ticaret odaları yukarıdan tutuşturulan ateŐin tabana yayılmasında önemli rol oynamaktadır.

TDT'nin organizasyon Őeması içerisinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Konseyi ve Sekretarya olmak üzere Teşkilatın beş organı bulunmaktadır. Bu organlara ilave olarak sağlık, ulaştırma, eğitim, turizm ve ticaret gibi iş birliği alanlarında üye ülkelerin bakanlıkları arasında kıdemli memurlar ve bakanlar düzeyinde çalışma grupları da faaliyet göstermektedir. Örneğin eğitimden sorumlu bakanlar altı kez, milli eğitim

bakanlıkları kıdemli memurları sekiz kez toplanmıştır. Benzer şekilde gençlik ve spor bakanları altı, ulaştırmadan sorumlu bakanlar altı, turizmden sorumlu bakanlar yedi ve gümrük idareleri başkanları sekiz kez toplanarak çok taraflı iş birliğini derinleşme doğrultusunda çalışmıştır. Sekreteryaya aynı zamanda bu çalışma gruplarının faaliyetlerinin koordinasyonunu da sağlamaktadır.

Türk dünyası birliği idealinin toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesi ve tabana yayılması açısından yükseköğretim ve gençlik politikalarının uyumu hayati rol oynamaktadır. Bu nedenle TDT bünyesinde 2013'te Türk Üniversiteler Birliği ihdas edilmiş ve Orhun Değişim Programı yürürlüğe koyulmuştur. Türk Üniversiteler Birliği'nin belli başlı amaçları arasında ortak tarih, kültür ve dil mirasından yola çıkarak yükseköğretim kurumları arasında iş birliği sağlanması ve çağdaş ve bilimsel düzeye uygun eğitim standartlarının uygulanması suretiyle ortak kimlik bilinci yüksek nesiller yetiştirilmesi ilk sırada gelmektedir. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi içerisinde yer alan hususlardan biri de üye devletlerin "ulusal kültür, eğitim ve gençlik politikalarının daha fazla uyumlaştırılmasının sağlanmasıdır". Bu bağlamda TDT'nin 2040 hedefleri içerisinde Orhun Değişim Programı aracılığıyla Türk Yükseköğretim alanının tamamıyla işlevsel hale getirilmesi ve Türk Üniversiteler Birliğinin öncü iş birliği mekanizmasına dönüştürülmesi özel önem taşımaktadır.

1990'lardan itibaren ihdas edilen, Türkiye'nin yumuşak gücünün artmasında önemli rol oynayan ve Türk dış politikasının yeni aktörleri olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türkiye Diyanet Vakfı gibi kurumların faaliyetleri de TDT hedeflerinin tabana yayılmasında etkili olmuştur. Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turan Yazgan Vakfının Bakü'de ve Celalabad'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumları, Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrenciler, Türkiye'de tatil yapan turistler, yasal ya da yasa dışı yollarla Türkiye'ye gelen göçmen işçiler Türk dünyasının birliği fikrinin toplumun farklı kesimlerine yayılmasında etkili diğer faktörlerdir. TRT Avaz'ın yayınları ve üye ülkelerin haber ajansları arasındaki iş birliğinin yanı sıra Türk dizileri ve sosyal medya üzerinden yapılan olumlu ya da olumsuz paylaşımlar TDT konusundaki farkındalığı yükseltmiştir.

TDT'nin bir markası haline gelen Kırgızistan'ın öncülük ettiği Dünya Göçebe Oyunları, geleneksel sporların canlandırılması suretiyle halklar arasındaki teması güçlendiren bir girişimdir. 2012'de Bişkek'te düzenlenen TDT 2. Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda oyunların ilki 2014'te Kırgızistan'ın Issık

Gölü'nün kenarındaki Çolpan-Ata kentinde gerçekleştirilmiştir. İlk Dünya Göçebe Oyunları'nda 19 ülkeden sporcular 10 farklı dalda yarışırken 2022'de Türk dünyası kültür başkenti olan Bursa'nın İznik ilçesinde düzenlenen dördüncü oyunlara 40 farklı etnospor dalında 102 ülkeden 3 binden fazla sporcu katılmıştır. Yarışmaların yanı sıra geleneksel danslardan mutfağa, el sanatlarından halk inancı ritüeline farklı kültür etkinliklerinin düzenlendiği Dünya Göçebe Oyunları'nın sloganı "Gelenekten Geleceğe Bir'iz" olmuştur. Devlet başkanları düzeyindeki resmi katılımlar ve etkinliğin ülkelerin turizmine yaptığı katkılar bir yana Dünya Göçebe Oyunları Türk devlet ve toplulukları arasındaki kültürel bağların güçlendirilmesi ve ortak Türk kültürünün dünyaya tanıtılması açısından etkili bir kamu diplomasisi aracı olmuştur.

Türk dünyasının birliği konusunda resmi kurumlara paralel bir şekilde yürütülen kamu diplomasisi faaliyetlerinin TDT'nin ulaştığı düzeyin daha ilerisinde olduğu alanlar da mevcuttur. Yerel yönetimler arasındaki iş birliği buna örnek gösterilebilir. 2003'te kurulan Türk Dünyası Belediyeler Birliği 30 ülke ve bölgeden yaklaşık 1.200 belediyenin üye olduğu uluslararası hükümetlerin organize ettiği/desteklediği sivil toplum örgütüne (*government-organized non-governmental organization*, GONGO) dönüşmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Haziran 2022'de düzenlenen Türk Dünyası Belediyeler Birliği 6. Genel Kurulu'ndaki konuşmasında bu oluşumu TDT'nin vizyonunun erişeceği genişliğin bir işareti olarak değerlendirmiştir:

Halihazırda 30 ülke ve bölgeden yerel yönetimin temsil edildiği Türk Dünyası Belediyeler Birliği'nin kuşatıcı yapısı önemlidir. Bu yapıyı Türk Devletleri Teşkilatının vizyonunun erişeceği genişliğinde bir işaret olarak değerlendiriyoruz. Tabii burada kökleri öyle birkaç asırlık değil binlerce yıllık ortak geçmişe dayalı bir güçten bahsettiğimizi unutmamalıyız. Karşımızda aradan geçen onca zamana ve yaşanan nice badirelere rağmen ortak tarih ve kültür bilinciyle yeniden bir araya gelen devletler, aynı gönül bağı etrafında buluşan toplumlar gerçeği var. Bu tablo aynı zamanda bize, hepimizi çok daha parlak bir geleceğin beklediğine de işaret ediyor. Beraberliğimize, kardeşliğimize, müştereklerimize, ortak hayallerimize, tüm bunlara sahip çıktığımız sürece kimse bizi bu aydınlık geleceğe ulaşmaktan mahrum bırakamaz.²

² "30 Ülke ve Bölgeden Yerel Yönetimin Temsil Edildiği Türk Dünyası Belediyeler Birliği'nin Kuşatıcı Yapısı Önemlidir", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 10 Haziran 2022, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/138335/-30-ulke-ve-bolgeden-yerel-yonetimin-temsil-edildigi-turk-dunyasi-belediyeler-birligi-nin-kusatici-yapisi-onemlidir->, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERLE UYUMLU BÜYÜME STRATEJİSİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması çok sayıda “yeni Avrasya” ve “yeni İpek Yolu” stratejisini ortaya çıkarmıştır. Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya tüm bu stratejilerin odak noktasında yer almıştır. Jeopolitik kuramlarda özellikle Halford John Mackinder'in ileri sürdüğü ve dünyanın “kalpgah”ı (*heartland*) olarak adlandırdığı Türk dünyası, bu stratejilerde edilgen bir konuma indirgenerek yeni nüfuz mücadelelerinin yoğunlaştığı bölge şeklinde nitelendirilmiştir. Bu süreçte tüm Türk devletleri çok yönlü (multi vektörel) bir dış politika anlayışı belirleyerek küresel ve bölgesel güçlerle ilişkilerini dengeli bir şekilde geliştirmiştir. Yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığını tanıyarak diplomatik ilişkiler kuran ilk devlet olan Türkiye hem ikili hem de çok taraflı bir iş birliği mekanizması tesis ederek tarihsel sebeplerle zayıflayan bağlarını güçlendirmek suretiyle Türk devletlerinin küresel güçlerle ilişkilerinde dengeleyici bir unsur olmuştur.

1990'ların başında “asrın anlaşmaları” olarak adlandırılan enerji sözleşmelerinin imzalanmasıyla enerji yatırımları üzerinden Türk cumhuriyetleri ile bağ kuran, 1999'da İpek Yolu stratejisini yürürlüğe koyan ve 11 Eylül 2001 sonrasında ise Afganistan üzerinden bölgeye komşu olarak “Büyük Orta Asya Ortaklığı”nı başlatan ABD'nin Türk dünyasındaki etkinliği Rusya ve Çin'i rahatsız etmiştir. ABD ise 2014'te Kırım'ın ilhakından sonra Rusya'yı düşman, Kuşak-Yol stratejisinin hızlanmasının ardından da Çin'i sistemsal rakip ilan ederek bu iki rakibi ile mücadelesini artırmıştır. Buna binaen ABD, Çin ve Rusya arasındaki hesaplaşmanın görüldüğü coğrafyalardan biri de Türk dünyasıdır. Şubat 2020'de As-

tana ve Taşkent'i ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Kazakistan ve Özbekistan devlet başkanlarına açıkça Pekin yerine Washington ile ortaklığı tercih etmelerini söylemiştir.³ ABD'nin küresel hegemonyasına karşı çok kutupluluk tezlerini destekleyen ve kendi egemenliklerini güçlendirmeye öncelik veren Türk devletleri küresel ve bölgesel ihtilafların ülkelerine sıçramaması için çaba göstermektedir.

Çin'in Orta Asya ülkeleriyle iş birliği Rusya-Çin ortaklığına paralel bir şekilde gelişmiştir. 1996'da Şangay Beşlisi olarak başlayan çok taraflı temaslar 2001'de Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kuruluşu ile ivme kazanmıştır. "Şangay ruhu" 2013'te İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı ortaya çıkarmıştır. Küresel bir stratejiye dönüşen Kuşak-Yol girişiminin ilk versiyonu olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı Çin Devlet Başkanı Şi Jinping 2013'te Astana'da Nursultan Üniversitesi'nden ilan etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile batıya doğru açılım imkanı elde eden Çin bu süreçte deniz yolu güzergahının yanında Rusya, Orta Asya ve Pakistan üzerinden karadan ulaşım koridorları inşa etmeye de başlamıştır. Büyüyen ekonomisinin yanı sıra artan siyasi nüfuzu Çin'in, ABD liderliğindeki uluslararası ekonomik ve siyasal sistemi tehdit eden bir ülke olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Semerkant 16 Eylül 2022'de ŞİÖ zirvesine ev sahipliği yapmıştır. Bu zirve öncesinde Özbekistan Devlet Başkanı Şevket Mirziyoyev "ŞİÖ Semerkant Zirvesi: Karşılıklı Bağımlı Dünyada Diyalog ve İşbirliği" başlıklı bir makale yayımlamak suretiyle ŞİÖ'ye, küresel güç mücadelesine ilişkin bakış açısını yansıtmıştır. Mirziyoyev, Özbekistan'ın dışı açık ve aktif dış politika anlayışıyla ŞİÖ dönem başkanlığını yerine getireceğini, devam eden küresel dönüşüm ve krizler sürecinde yeni bir blok siyasetini desteklemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir.⁴ Semerkant'ı tarihi İpek Yolu'nun kalbi, Çin ile Avrupa, Orta Asya ile Güney Asya arasındaki ulaşım yollarının kavşağı olarak tanımlayan Mirziyoyev; Orta Asya'yı dünyaya açan ulaşım projeleri üzerinde durarak Çin-Kırgızistan-Özbekistan arasındaki

3 ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Şubat 2020'de Taşkent ve Nursultan'ı da kapsayan Orta Asya ziyaretini gerçekleştirmiştir. Taşkent'te düzenlenen C5+1 toplantısında beş Orta Asya ülkesinin dışişleri bakanı ile bir araya gelen ve ikili görüşmeler gerçekleştiren Pompeo, Pekin yönetiminin kredi uygulamalarını ve ticaret yöntemini eleştirerek Orta Asya cumhuriyetlerini bağımsızlıklarını ve egemenliklerini korumaları için Çin'e olan bağımlılıklarına dikkat etmeleri konusunda uyarmıştır. ABD'nin güvenli bir ticari ortak olduğunun altını çizen Pompeo, Orta Asya ülkelerinin Washington ile ortaklık yaparlarsa adil anlaşmalar imzalayacaklarını, istihdam sağlayacaklarını, şeffaf bir süreçle çevreci ve kaliteli sonuçlara ulaşacaklarını vadedmiştir. Pompeo hem Taşkent'te hem de Nursultan'da Pekin yönetiminin ülkesindeki Uygur ve Kazak Müslümanlara yönelik uyguladığı insanlık dışı muameleleri kınayarak Orta Asya ülkelerini Çin'den ülkelere sığınanlara kapılarını açmaya davet etmiştir. Bkz. Navbahor Imamova, "Pompeo, in Central Asia, Seeks to Counter China", VOA, 3 Ocak 2020, <https://www.voanews.com/south-central-asia/pompeo-central-asia-seeks-counter-china>, (Erişim tarihi: 6 Ocak 2021).

4 Shevkat Mirziyoyev, "Samarkandskiy Sammit ŞOS: Dialog i Sotrudniçestvo vo Vzaimosvyazannom Mire", Özbekistan Cumhuriyeti Başkanı, 12 Eylül 2022, <https://president.uz/ru/lists/view/5495>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

demir yolu anlaşmasının ve Termez-Mezar-1 Şerif-Kabil-Peşaver demir yolu koridorunun stratejik önemini vurgulamıştır.⁵ Daha çok Batı karşıtı bir blok olarak algılanan ŞİÖ’de “Semerkant ruhu” olarak adlandırdığı yeni bir dönemi başlatan Mirziyoyev, Özbekistan’ın “ŞİÖ Birinci Ulaştırma Forumu”na ev sahipliği yapacağını ilan etmiştir. Mirziyoyev’in bu yaklaşımının TDT’ye üye devletlerin ortak bakış açısını yansıttığı iddia edilebilir.

⁵ “Speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Meeting of the Council of Heads of the Member-States of the Shanghai Cooperation Organization”, Özbekistan Cumhuriyeti Başkanı, 16 Eylül 2022, <https://president.uz/en/lists/view/5542>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

TÜRK DÜNYASI VE RUS DÜNYASI İLİŞKİLERİ: ÇATIŞMADAN UYUMA

Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile ikili ve çok taraflı iş birliği, Rus aydınlar ve siyasetçiler tarafından Pantürkizm ve Turancılık olarak görülmüş, Rusya'yı zayıflatmaya hatta parçalamaya yönelik olarak değerlendirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde Rusya'da kurulan yeni federal yapı içerisinde yer alan Türk halklarının egemenlik talepleri imparatorluğu kaybetmenin şokunu atlatamayan Rus elitinde yeni bir Pantürkizm korkusu ortaya çıkarmıştır. 1990'ların başından itibaren dillendirilen "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası" söylemi Rusya'daki Pantürkizm tartışmalarını günümüze kadar canlı tutmuştur. TÜRKSOY, TÜRKPA ve TDT gibi örgütlerin çatısı altında Türk devletleri arasında yoğunlaşan temaslar da Pantürkizm iddialarının dayanağını oluşturmuştur. 2020'de Azerbaycan'ın zaferle neticelenen kırk dört günlük vatan muharebesi ve bu hareket sırasında Türkiye'nin aktif destek vermesi bu görüşün taraftarlarını daha fazla ateşlemiştir. Pantürkizm propagandasının Rus kamuoyunda uyandırdığı ilgi Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri ile iş birliğinin Turancılık olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'a sorulmasına da neden olmuştur.⁶

Rus siyasi eliti ve entelektüellerinin Türkiye hakkındaki konuşmalarından birkaç örnek göstermek suretiyle Rus kamuoyunda canlı tutulmaya çalışılan Pan-

⁶ "Lavrov ne Dumaet Shto Turtsiya Stremitsya Sozdat Velikiy Turan", TASS, 19 Şubat 2021, <https://tass.ru/politika/10746249>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

türkizm korkusu daha somut bir şekilde izah edilebilir. Vladimir Jirinovski, Rusya Parlamentosu alt kanadı Dumadaki konuşmasında Rusya'nın Türkiye siyasetini eleştirmiş ve şu şekilde bir gelecek öngörüsünde bulunmuştur:

Avrupa Birliği, Türkiye'den korktuğu için üyeliğe kabul etmezken, Rusya neden korkmamaktadır. Rusya'nın Türkiye'de atom enerji santrali inşa etmesi büyük hatadır. Benzeri bir hatayı 70 yıl önce Sovyetler yapmıştı. Türkiye'ye rafineri, kimya fabrikası, elektrik santrali inşa etmişti. Böylece Orta Doğu'nun en güçlü devletini biz yarattık. 1 milyonluk orduya sahip Türkiye, NATO'nun esas gücünü oluşturmaktadır. Almanya'nın gücü Türkiye'nin askeri gücü yanında güdük kalır. 30 yıl sonra Türkiye'nin nüfusu 150 milyona yaklaşacak. Rusya ise 100 milyona düşecek. İran'ı, Afganistan ve Pakistan'ı yanına alacak Türkiye 500 milyonluk bir dini birlik kurabilir. Böyle bir İslam topluluğu yanında Büyük Türk Cumhuriyeti TURAN kurulacaktır. Onları birleştiren dilleridir. Türk dili aynı zamanda Azerbaycan'ın Türkmenlerin, Özbeklerin, Kırgızların, Kazakların, Tatarların, Başkurtların dilidir... Türkiye'yi silahlandırmak, onlara enerji vermek yanlış siyasettir.⁷

Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasının neticesinde 25 milyon Rus kökenlinin Rusya Federasyonu'nun sınırları dışında kalması “soydaş”ları Rus dış politikasının gündem maddesi haline getirmiştir. 1993'te ilan edilen “yakın çevre” doktrininin birinci önceliği soydaşların haklarının güvence altına alınması olmuştur. Soydaş politikasından “Rus dünyası”na geçişte 2008 sonrasındaki gelişmeler belirleyici olmuştur. 2014'te Kırım'ın ilhaki sürecinde Rus dünyası konsepti resmi bir nitelik kazanmıştır. Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışmalar Slav kardeşliğini gölgede bırakırken sınırları belli olmayan bir Rus dünyası yükselişe geçmiştir. Rus dünyası her ne kadar dil ve kültür ortaklığı üzerinden izah edilse de Kafkasya ve Orta Asya söz konusu olduğunda Türk dünyasının birleşmesine yönelik bir “yanıt” olarak da değerlendirilmiştir. Bu bakış açısına göre Rusçanın yaygın olduğu ve Sovyet geçmişine sahip Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi ülkeler de Rus dünyasına aittir.

Türk dünyasını Türkiye'nin ve Rus dünyasını da Rusya'nın Avrasya coğrafyasına yönelik dış politikalarının yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu iki konseptin birbirinin rakibi olduğu ve iki ülkenin bu alanda çıkarlarının çatıştığı iddia edilebilir. Ancak 1990'ların başından günümüze kadar bu rekabetten kaynaklanan büyük bir kriz meydana gelmemiştir. Ankara, Türk devletleri ile ilişkilerinde Moskova yönetimini karşısına alan veya onu görmezden gelen bir strateji benimsememiştir. Türkiye'nin, Rusya'nın hassasiyetlerini gözetken tutumu diğer Türk devletlerinin çok yönlü dış politika stratejileriyle de uyumlu bir şekilde bölgesel istikrar ve sürdürülebilir barışa katkı sağlamıştır.

7 Piruz Dilenci, “Vladimir Jirinovski: Büyük Türk Cumhuriyeti Turan'ı Kuracaklar!”, YouTube, 29 Ocak 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=Ozgzq9hBE>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

Öte yandan Türkiye, Türk devletleriyle eşitlik ve egemenliğe saygı ilkesi çerçevesinde ortaklıklar kurmak suretiyle Türk dünyasını güçlendirirken Rusya'nın "büyük ağabey"lik anlayışını sürdürmesi ise Türk devletlerinde rahatsızlığa neden olmaktadır. Buna dair örnekleri Rusya-Kazakistan ilişkilerinde görmek mümkündür. Kazakistan, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımadığı için 2014'ten günümüze kadar Moskova yönetiminin baskılarına maruz kalmaktadır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, tarihte Kazakistan diye bir devlet olmadığını söylemiştir. Rus milletvekilleri Kazakistan'ın kuzey topraklarının Rusya tarafından hediye edildiğini iddia etmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ise Kazakistan'da Rus kökenlilere yönelik yabancı düşmanlığı yapıldığını öne sürmüştür. Benzeri eleştirilerin dozu Ocak 2022'de Kazakistan'da meydana gelen Ocak olaylarından sonra daha da artmıştır. Devlet Başkanı Kasım Cömert Tokayev'in çağrısı üzerine çıkan olayların yatıştırılması için Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde Kazakistan'a barış gücü gönderen Rusya, Kazakistan'ın da Rusya'nın Ukrayna'daki askeri hareketini desteklemesi yönünde kamuoyu baskısı yapmıştır. Ocak olayları sonrasında Tokayev'in kurduğu yeni kabinede bazı bakanlar Pantürkist ve Rusya düşmanı olmakla suçlanmıştır. Tüm bunlara Kazakistan devlet başkanı Haziran 2022'de katıldığı 25. St. Petersburg Ekonomi Forumu sırasında yanıt vermiştir. Tokayev, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tanımayı sürdüreceklerini açıklamıştır.

İkinci Karabağ Savaşı esnasında Rusya'nın tutumu ve Türk devletlerinin izledikleri politika, bir yandan Türk ve Rus dünyalarının uyumu diğer yandan da Türk dünyası içerisindeki dayanışmanın testi açılarından ilginç bir olay incelemesidir. Türk devletleri Azerbaycan'ın uluslararası hukuktan kaynaklanan mücadelesine başından itibaren açık destek vermiştir. Savaş devam ederken Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdat Amreyev, Ermenistan tarafından Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine füze saldırılarını yerinde gözlemleyerek kınamış, Konseye üye ülkeler arasındaki dayanışmayı tüm dünyaya duyurmuştur. Silahlı çatışmaların sona ermesi ve ateşkesin sağlanmasından sonra Türk dünyası iş birliği örgütlerinin yöneticileri işgalden kurtarılan Ağdam ve Fuzulî'yi ziyaret etmiştir. Karabağ zaferinin ardından 31 Mart 2021'de düzenlenen Devlet Başkanları Konseyi çevrim içi Türkistan zirvesinde de 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen TDT 8. Zirvesi'nde de Azerbaycan topraklarının işgalden kurtarılmasından ve Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının sona ermesinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.⁸

8 "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi", TDT, 31 Mart 2021, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

Karabağ zaferinin ardından Zengezur Koridoru'nun açılması suretiyle Türk dünyasının yakınlaşması ve yeni ulaştırma projeleri gündemi işgal etmiştir. Bunun gerçekleştirilebilmesi ise Ermenistan ile Azerbaycan arasında kalıcı bir barışın sağlanmasına bağlıdır. 9 Kasım 2020'de gece yarısı çevrim içi bir şekilde imzalanan on maddelik ateşkes anlaşması Laçın ve Zengezur koridorları üzerinden bir denge kurarak sürdürülebilir bir barışın tesisinde Rusya ve Türkiye'ye özel bir konum sağlamıştır.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı 24 Şubat 2022'de başlattığı özel askeri hareket tüm dünyayı etkilediği gibi Türk devletlerini de doğrudan etkilemiştir. Valdai Tartışma Kulübü Program Direktörü Ivan Timofeev, Moskova ve Kiev yönetimleri arasındaki çatışmanın Rusya'nın komşuları için büyük fırsatlar ortaya çıkardığını iddia ederek bu ülkelerin bu fırsatları nasıl kullanacağını ise zamanın göstereceğini ileri sürmektedir. Timofeev'e göre Türkiye en kazançlı çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Rusya'nın askeri hareketına diplomatik olarak karşı çıkan Türkiye'nin bu krizle birlikte artan önemi sayesinde ABD ve NATO ile arasında devam eden S-300 alımı, Doğu Akdeniz'deki gaz aramaları, Suriye ve Libya'daki operasyonları ve insan hakları ihlalleri iddialarından kaynaklanan gerginlikleri hafiflemiştir. Ukrayna'ya insansız hava araçları (İHA) satan Türkiye, savunma sanayii pazarını genişletme imkanı bulmuştur. Moskova ile yapıcı ilişkilerini de muhafaza etmeyi başaran Ankara sadece siyasi ara bulucu olarak değil Batılı şirketler için de aracı rolü üstlenerek ticaret üssü haline gelmiştir. Benzer şekilde Azerbaycan petrolüne talep arttığı için Bakü de kazanan oyuncularından biridir. Ukrayna krizi Rusya'nın Karabağ meselesine ilgisini de azaltmıştır. Aynı şekilde artan enerji fiyatlarından faydalanan bir başka ülke Kazakistan'dır. Rusya'dan Kazakistan'a yetişmiş insan sermayesi de akmaktadır. Bu nedenle Kazakistan Rus ticaretinin merkezine dönüşebilir.⁹ Timofeev'in tespit ettiği üzere Türk devletleri arasındaki dayanışma ve iş birliği krizlerin fırsata dönüştürülmesinde etkili rol oynamıştır.

9 Ivan Timofeev, "Ukrainian Crisis, Turkey and Eurasia: Who Wins?", Valdai, 25 Nisan 2022, https://valdaiclub.com/a/highlights/ukrainian-crisis-and-eurasia-who-wins/?sphrase_id=1403392, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

TÜRK DEVLETLERİ İÇİN BİR İTTİFAK MODELİ OLARAK ŞUŞA BEYANNAMESİ

Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarmaya yönelik başlattığı kurtuluş savaşı ve zaferle neticelenen kırk dört günlük mücadelesi esnasında Türkiye'nin Azerbaycan'a vermiş olduğu destek TDT üyelerinin Teşkilat bünyesinde siyasi iş birliğine yaklaşımlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Mehmet Yüce'nin ifadesiyle İkinci Karabağ Savaşı'nda elde edilen zafer Türk dünyasında “Rusya her zaman galip gelir” algısının değişmesine neden olmuş ve toplumda “Türk Birliği”nin kurulması taraftarlarını artırmıştır.¹⁰

Bu bağlamda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri müttefiklik düzeyine çıkaran 15 Haziran 2021'de iki ülke cumhurbaşkanlarının imzaladığı Şuşa Beyannamesi Türk devletleri arasında güvenlik alanındaki iş birliği için yeni bir model olarak değerlendirilmiştir. Şuşa Beyannamesi'ne hakim olan dil ve üslup 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen TDT 8. Zirvesi'nde kabul edilen deklarasyona ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'ne de yansımıştır.

Şuşa Beyannamesi'nde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma iş birliği şu şekilde ifade edilmiştir:

Taraflardan herhangi birinin kanaatine göre onun bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne, uluslararası düzeyde tanınmış sınırlarının dokunulmazlığına veya güvenliğine karşı üçüncü bir devlet veya devletler tarafından tehdit ve saldırı gerçekleştirildiğinde, Taraflar, ortak istişareler yapacak ve bu tehdit veya saldırının önlenmesi amacıyla BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine uygun girişimlerde bulunacak,

¹⁰ Mehmet Yüce, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler*, (SETA Rapor: İstanbul: 2022), s. 51.

birbirine BM Şartı'na uygun şekilde gerekli yardımı yapacaklardır. Bu yardımın kapsam ve biçimi ivedi yapılan görüşmeler yoluyla belirlenerek ortak tedbirler alınması için savunma ihtiyaçlarının karşılanmasına karar verilecek ve Silahlı Kuvvetlerin güç ve yönetim birimlerinin koordineli faaliyeti sağlanacaktır.¹¹

Şuşa Beyannamesi'ndeki bu ifadeler 12 Kasım 2021'de düzenlenen İstanbul zirvesinde imzalanan bildiriye şöyle yansımıştır:

Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları;

Azerbaycan Cumhuriyeti'ni "44 Günlük Vatan Muharebesi"ndeki zaferinden ötürü tebrik ettiklerini, Türk Devletleri Teşkilatı Üye Devletlerinin ve Genel Sekreterinin, Azerbaycan'ın topraklarını işgalden kurtarması uğrunda haklı davasına verdiği kararlı desteği takdir ettiklerini, birbirlerinin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve uluslararası kabul görmüş sınırların dokunulmazlığını karşılıklı olarak tanıma ve saygı duyma temelinde Ermenistan-Azerbaycan arasındaki ihtilafın sona ermesini memnuniyetle karşıladıklarını ve Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini desteklediklerini, Üye ve Gözlemci Devletlerin mezkur Azerbaycan topraklarının ihtilaf sonrasında yeniden ihyası, inşası ve entegrasyonuna katkıda bulunmaya hazır olduklarını ifade ettiklerini (madde 6);

Ortak çıkarlara ilişkin güvenlik meselelerinde yakın eş güdüm ve iş birliği gerçekleştirmek üzere Üye Devletlerin ilgili makamları arasında Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde düzenli olarak yapılan güvenlik istişarelerinin sürdürülmesi yönünde talimat verdiklerini; (madde 18) beyan etmişlerdir.¹²

Kazakistan'da 2022'nin başında yaşanan Ocak olayları, Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınır çatışmaları, Taliban'ın Afganistan'da yeniden hakimiyeti sağlamasıyla başlayan süreçte Türkiye ile Özbekistan arasında yoğunlaşan askeri iş birliği TDT bünyesinde siyasi ve askeri iş birliği gündemini öne çıkarmıştır. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi üye ülkelerin siyasi ve askeri iş birliklerini derinleştirirken gözeteceği temel ilkeyi ortaya koymaktadır. Buna göre "her üye devlet halihazırda mevcut uluslararası taahhütlerine hâle getirmeksizin"¹³ ikili ya da çok taraflı siyasi iş birliği geliştirmektedir.

İkinci Karabağ Savaşı'nın sonrasında Türk devletlerinin Kıbrıs sorununa yaklaşımlarında da değişim gözlemlenmektedir. KKTC'nin TDT'ye üyeliği Teşkilatın siyasal bir iş birliği olarak güçlenmesinde önemli rol oynayacaktır. 11 Kasım 2022'de Semerkant'ta düzenlenecek olan TDT 9. Zirvesi'nde KKTC'nin gözlemci

11 "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi", T.C. Cumhurbaşkanlığı, 15 Haziran 2021, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

12 "Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, İstanbul, Türkiye", TDT, 12 Kasım 2021, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/8-zirve-deklarasyonu-2395-94.pdf>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

13 "Türk Dünyası 2040 Vizyonu", TDT, (2021), s. 2, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

statüsünde Teşkilata üye olma ihtimali bulunmaktadır. KKTC'nin üyeliğe kabul edilmesi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İstanbul zirvesi esnasında "KKTC'yi TDT'de görmeyi arzuluyoruz" şeklindeki çağrısının karşılık bulması anlamına gelecektir.

KKTC'nin Teşkilata üyeliği; 12 Kasım 2021'de imzalanan İstanbul Deklarasyonu'nda yer alan "Kıbrıs sorununda adadaki gerçekler temelinde adil, kalıcı, sürdürülebilir ve karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüme varılması gerektiğini vurguladıklarına", "temel ve eşit haklarını güvence altına alma arzusunu taşıyan Kıbrıs Türk halkıyla olan dayanışmalarını ifade ettiklerine" ve "Türkiye'nin Kıbrıs Türk halkının TDT'nin ilgili faaliyetlerine katılmaya davet edilmeleri talebini tanıdıklarına" yönelik maddenin hayata geçirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Bu örnekler uzun süre ticari, kültürel ve toplumlar arası ilişkilerin dışındaki siyasi konulardan uzak durmayı tercih eden TDT'de siyasi iş birliği konularının da ağırlık kazanmaya başladığını göstermektedir.

KORONAVİRÜS SONRASINDA DÜNYA VE TDT

TDT üyesi ülkeler koronavirüsün küresel salgın ilan edildiği ilk günlerden itibaren Dünya Sağlık Örgütünün de desteğini alarak güçlü bir dayanışma sergilemiştir. Koronavirüs salgını öncesinde TDT ağırlıklı olarak kültür, eğitim, gençlik, ticaret, turizm ve enerji gibi iş birliği konularına ağırlık verirken küresel salgınla birlikte sağlık da bu alanlara dahil olmuştur. 2020-2022 arasında devlet başkanları üç kez zirve toplantısında bir araya gelmiştir. Bunlardan biri Dünya Sağlık Örgütü genel direktörünün de konuşma yaptığı Mart 2021’de koronavirüs gündemi ile toplanan olağanüstü zirvedir. TDT tarihindeki ilk olağanüstü zirve böylece gerçekleşmiştir. Çevrim içi olarak düzenlenen olağanüstü zirvede alınan kararlar doğrultusunda üye ülke sağlık bakanlıkları yoğun bir ortak çalışma içerisine girmiştir.

Koronavirüs aşısı geliştirilmesi de dahil kapasite gelişimi gibi konularda yürütülen ortak çalışmalar üye ülkelerin sağlık malzemeleri hususunda yardımlaşmaları ve tecrübe paylaşımında bulunmaları gibi somut sonuçlar ortaya çıkarmıştır. AB gibi kurumsallaşması güçlü bölgesel örgütlerin dahi ortak politika geliştirmekte zorlandığı bir süreçte Türk devletleri arasındaki maddi ve manevi dayanışma Teşkilatı güçlendirici bir rol oynamıştır. Tüm dünyada ticari korumacılığın yükselişe geçtiği bir süreçte Türk devletlerinin aralarındaki ticareti kolaylaştırmaya yönelik attıkları adımlar krizi fırsata çevirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Teşkilatın; otuz yıllık geçmişi ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi birlikte değerlendirildiğinde İpek Yolu güzergahında Çin ile Avrupa arasında yükselen bir enerji ve ticaret kuşağı olarak koronavirüs sonrasında şekillenecek uluslararası

siyasal ve finansal sistem içerisinde giderek önem kazanacağı öngörülebilir. Bu açıdan TDT; Hazar Denizi, Karadeniz ve Akdeniz etrafında devam eden konvansiyonel ve hibrit savaşların yanı sıra giderek akut bir nitelik kazanan kitlesel göçler, iklim ve gıda krizi gibi yeni belirsizlikler ve meydan okumalara karşı birlikte varoluş çabasıdır. Devletlerin egemenliklerinin tartışıldığı ve uluslararası sistemdeki eksen kaymasının ötesinde sistemin temel aktörünün değişime uğradığı bir süreçte TDT egemen eşitlik esasında tüm üye ülkelerin çıkarlarını uyumlaştıran bölgesel bir iş birliği olarak cazibesini artırmaktadır.

SONUÇ

1990’larda meydana gelen jeopolitik değişimin sonucunda ortaya çıkan Türk dünyası dil, tarih ve kültür ortaklığı üzerinden tarif edilen bir kavramdır. Türk dünyasına net bir sınır çizmek mümkün olmamakla birlikte bağımsız Türk devletleri arasında gelişen iş birliği 2010’lardan itibaren Türk dünyası entegrasyonu olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kültürel iş birliğinin yanında eğitimden spora, ticaretten ulaştırmaya pek çok alanda genişleyen ve çeşitlenen iş birliği Türk dünyasında siyasal yakınlaşmayı da hızlandırmıştır. Rusya’nın saldırgan soydaş politikası, Afganistan’da Taliban’ın yeniden iktidara gelişi, İran’ın genişleyen Şii jeopolitiği, Çin’in Doğu Türkistan’ın ardından Türkistan’ın batısında artan nüfuzu, ABD’nin Rusya ve Çin ile çatışmasında Türk dünyası üzerinden yeni bir cephe açma girişimleri ve benzeri gelişmeler TDT üyesi devletleri siyasal ve güvenlik konularında da yakınlaşmaya zorlamaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ifadesiyle “kendi güvenlik ve refahları için tüm dünyayı ateşe vermeye hazır olanların karşısında ancak birlik olarak durmak” mümkündür.¹⁴

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 21 Ekim 2022’de TDT Genel Sekreteri Bağdat Amreyev’i dostluk nişanıyla taltif etmiştir. İran’ın Azerbaycan sınırlarına yakın bölgede askeri tatbikat yaptığı bir sırada nişan takdimi töreni düzenlenmiştir. Aliyev törendeki konuşmasında Türk dünyasının bağımsız Türk

14 “30 Ülke ve Bölgeden Yerel Yönetimin Temsil Edildiği Türk Dünyası Belediyeler Birliği’nin Kuşatıcı Yapısı Önemlidir”.

devletlerinden ibaret olmadığını, sınırların ötesinde de milyonlarca Azerbaycanlının yaşadığını ve Teşkilatın tarihi nedenlerle sınırların ötesinde kalan kan kardeşlerinin güvenliği, hakları ve refahıyla da ilgilenmek zorunda olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Aliyev'in bu çıkışı TDT'nin Avrasya coğrafyasında meydana gelebilecek yeni jeopolitik kırılmalara karşı hazırlıklı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

TDT'nin kuruluş süreci çift kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve uluslararası sistemin yeniden yapılandığı 1990'larda başlamıştır. 2022'ye gelindiğinde koronavirüs salgını ve ardından başlayan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle küresel siyasal ve finansal sistem yeniden şekillenmektedir. Türk devletleri türbülansın arttığı bu dönemde aralarındaki iş birliğini bir adım daha ilerleterek daha önce Türk Konseyi olarak var olan bölgesel iş birliği yapısını 12 Kasım 2021'de TDT adıyla kurumsal yapısı güçlendirilmiş bölgesel bir teşkilata dönüştürmüştür. TDT aynı tarihte kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi çerçevesinde siber güvenlikten uzay konularında iş birliğine hayatın tüm alanlarını kapsayan bir gelecek perspektifine sahiptir. Gerçekçi bir zeminde, karşılıklı çıkarlar ekseninde ve küçük adımlarla ilerleyen bu otuz yıllık sürdürülebilir ortaklığın neticesinde belirli bir mesafe kateden TDT; Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alan bölgelerin istikrar ve refahı açısından önemli bir mekanizma haline gelmiştir.

Türkiye diğer üye ülkelerle kıyaslandığında açık ara farklı olan demografik ve ekonomik büyüklüğüyle TDT'nin itici gücü olarak görülmektedir. Bunun yanında Türkiye, Türk devletleriyle entegrasyonunu derinleştirme konusunda kararlı bir liderlik sergilemektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ikili düzeyde en sık görüştüğü liderler arasında da Türk devletlerinin devlet başkanları bulunmaktadır. Öte yandan karaya hapsolmuş devletler olan Türk cumhuriyetleri için Türkiye, limanlara ulaşım sağlayan coğrafi bir avantaja sahiptir. NATO müttefiki olan Türkiye'nin AB ile yakın bağları ve tam üyelik serüveni, İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki öncü konumu, Afrika'da artan yumuşak gücü ve ekonomik ilişkileri de diğer Türk devletleri için cazip fırsatlar sunmaktadır.

Bununla birlikte TDT'nin gelişim süreci incelendiğinde her bir Türk devletinin Teşkilatın güçlenmesine en az Türkiye kadar önem verdiği ve çeşitli açılardan katkı sağladığı rahatlıkla görülebilir. Kazakistan Kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Türk dünyası entegrasyonunun mimarı olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan, TDT'nin kardeş örgütleri olan TÜRKPFA ve Türk Kültür ve Miras

¹⁵ "İlham Əliyev Türk Dövlətləri Təşkilatının Baş Katibini Qəbul Edib", Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 21 Ekim 2022, <https://president.az/az/articles/view/57657>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

Vakfı'na ev sahipliği yapmaktadır. Kırgızistan, Dünya Göçebe Oyunları inisiyatifi ile Türk dünyasına küresel bir marka kazandırmıştır. Teşkilata daha geç katılmasına rağmen Özbekistan da kısa sürece TDT'nin lokomotif güçlerinden birisine dönüşmüştür. Teşkilatın gözlemci üyelerinden olan Macaristan, başkentinde TDT ofisi açarak Türk dünyasının Avrupadaki merkezi konumunu kazanmıştır. Türkmenistan ise daimi tarafsızlık statüsüne zarar vermeyecek şekilde Teşkilatın enerji ve ulaştırma projelerine hız kazandırmıştır.

TDT için AB'nin Türk versiyonu benzetmesi yapılmaktadır. TDT her ne kadar bölgesel entegrasyon aşamalarının henüz başlarında olsa da istikrarlı bir gelişim çizgisi göstermektedir. 11 Kasım 2022'de düzenlenecek Semerkant zirvesinde Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, 2022-2026 Stratejik Planı'nın kabul edilmesi, dijital ekonomide iş birliği ve Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun daha verimli hale getirilmesi için prosedürlerin basitleştirilmesi gibi gündem maddeleri yer alacaktır.¹⁶ Bu ve benzeri gündem maddeleri Teşkilatı güçlü bir bölgesel ekonomik gruba dönüştürebilme, üye devletler arasında emtia, sermaye, hizmet, teknoloji ve insanların serbest dolaşımını sağlama hedefi doğrultusunda atılan adımlardır.

16 "Türk Devletleri Teşkilatı Dışişleri Bakanları Toplantısı İstanbul'da Düzenlendi", TDT, 18 Ekim 2022, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-disisleri-bakanlari-toplantisi-istanbulda-duzenlendi_2648, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2022).

FIRAT PURTAŞ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. 1994'te Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuş ve 1995'te aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1997-2000 arasında St. Petersburg Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde yüksek lisansını yapan Purtaş doktorasını 2004'te Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. 2008'de doçent, Şubat 2014'te de profesör olmuştur. 2008-2019 arasında Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) genel sekreter yardımcılığı görevini yürütmüştür. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu bünyesinde Kültürlerarası Yakınlaşma İhtisas Komitesi'nin üyesidir. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyeti başkan danışmanlığını yürütmektedir. Aynı üniversitenin akademik yayını olan ve SSCP'da taranan *Bilig | Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*'nin editörüdür. "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının 25. Yılı" devlet maddiyası sahibidir. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dekanlığı görevini yürüten Purtaş, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

KRİZLERİ FIRSATA DÖNÜŞTÜREN İŞ BİRLİĞİ TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

FIRAT PURTAŞ

Türk Devletleri Teşkilatı'nı (TDT) ortaya çıkaran gelişmeler 1990'ların başında uluslararası sistemde meydana gelen değişimle başlamıştır. Dünyanın yeni bir eşikten geçtiği günümüzde TDT, üye ülkeler için riskleri fırsatlara dönüştüren bir yapı olma niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrasında yeni bir dünya düzeninin şekillenmekte olduğu giderek belirginlik kazanmaktadır. Hegemonyasını sürdürmeye çalışan ABD'ye karşı çok kutupluluğu savunan Çin ve Rusya'nın karşı karşıya geldikleri coğrafyalardan biri de Türk dünyasıdır. TDT, çatışma ve belirsizliğin arttığı bir süreçte Türk devletlerine uluslararası sistemin esas ve kurucu unsuru olma fırsatını sunan bir oluşumdur.

